

ג ל י ו נ ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ
שנת השלושים

תרומה (תשל"א)

כ"ה ל"א-מ'
ה מ נ ו ר ה

א. שאלה כללית בפרטי העשייה

הרמב"ם, מורה נבוכים ג' כ"ו:

כמו שחלקו אנשי העיון מבעלי התורה, אם מעשיו יתעלה במשכים אחר חכמה או אחר הרצון לבד, לא לבקשת תכלית כלל, כן חלקו זאת המחלקת בעצמה במה שנתן לנו מן המצוות: שיש מי שלא יבקש לזה סבה כלל ויאמר שהתורות כלם במשכות אחר הרצון לבד, ויש מי שיאמר שכל מצוה ואזהרה מהן נמשכת אחר החכמה ומכוון בה - תכלית אחת; ושחכמות כלן יש להן סבה ומפני התועלת צוה בהם, והיות לכלם עלה (=טעם), אלא שאנחנו נסכל (=לא נבין) עילת קצתם ולא נדע אופני החכמה בהן. וזו דעתנו כלנו ההמון והסגולות (=המון ישראל הפשוט והמעסיקים בחכמה), וכתובי התורה מבוארים בזה: "חקים ומשפטים צדיקים", "משפטי ה' אמת צדקו יחדו". - ואלה שנקראים חוקים כשעסנו ובשר בחלב ושעיר המשתלה ואשר כתבו עליהם חכמים ז"ל: "דברים שחקקתי לך אין לך רשות להרהר בהם...". לא יאמין המון החכמים שהם ענינים שאין להם סבה כלל... אבל יאמין המון החכמים שיש להם עלה, רצוני לומר תכלית מועילה על כל פנים אלא שנעלמה ממנו, אם לקצור דעתנו או לחסרון חכמתנו. (אפודי: לקצור דעתנו - שאי אפשר שיגיע שכלו אליו או לחסרון למוד החכמה, ששכלו היה מגיע לענין אם למד). כל המצוות אם כן - יש להן סבה, רצוני לומר, כי למצוה או לאזהרה יש תכלית מועילה, מהן מה שהתבאר לנו צד התועלת בהן, כאזהרה מן הרציחה ומן הגניבה ומחן מה שלא התבארה תועלתם כמו שהתבאר בזכרים כאסור הערלה וכלאי הכרם. והם אשר תועלתם מבוארת יקראו אצל ההמון "משפטים", ואלו שאין תועלתם מבוארת יקראו... "חוקים". ויאמרו (חז"ל) תמיד "כי לא דבר ריק הוא מכס", ואם ריק הוא - מכס! ר"ל שאין נתינת אלו המצוות דבר ריק שאין תכלית מועילה לו, ואם יראה בדבר א' מהמצוות שענינו כן (כלומר שאין לו תכלית) - החסרון הוא מהשגתכם... ..

המצוה בהקרבת הקרבן, יש בה תועלת גדולה כמו שאני עתיד לבאר, אבל היות הקרבן האחד כבש והאחד איל והיות מספרם מספר מיוחד, זה א"א לתת לו עלה כלל וכל מי שמסריו עצמו לתת סבה לדבר מאלו החלקים הוא בעיני משתגע שגערון ארוך... ומי שידמה שאלה יש להם סבה, הוא רחוק מן האמת כמי שידמה שהמצוה כולה היא ללא תועלת. ודע שהחכמה חיבה - ואם תרצה אסור, שהצורך מביא - להיות שם חלקים שאין להם סבה... ואם תאמר: למה היה כבש ולא היה איל? השאלה היא בעצמה היתה מתחייבת אלו נאמר איל במקום כבש, שאי אפשר מבילתי מין אחד. וכן למה היו שבעה כבשים ולא היו שמונה, כן היו שואלים, אם היו שמונה או י' או כ', שא"א מבלי מספר בהכרח... ודע זה הענין והבינהו!

(*) וכן לעניננו: ואם תאמר למה היו קני המנורה ששה, שלושה מצדה האחד וששה מצדה האחר ולמה תיעשה מקשה, ולמה היו שם שלשה גביעים משוקדים בקנה האחד וכד'.

ר' יצחק עראמה, עקידת יצחק שער ארבעים ותשעה:

כבר דברנו בענין המנורה הסהורה בכלל, אמנם כבר העירונו בה שלא יספיק הדבור ההוא לתת טעם אל כל מעשיה ודקדוקיה ושראוי ליחד עליהם הדבור. וזה במה שנתבונן, כמה הקפידה החכמה האלוהית במעשה המנורה, תבניתה וצלמה וזאת קומתה וצורתה, כי מלבד היותה קנה אחד באמצע ושלשה קנים יוצאים מצדה האחד ושלשה מצדה השנית, הנה יש עוד לעיין ולא טעם בהמצא שמה שלשה מיני ציורים מתחלפים: גביעים, כפתורים ופרחים. וכן היות שלשה גביעים משוקדים בכל קנה וקנה כפתור ופרח, כפתור תחת שני הקנים מסנה, מלבד מה שהיו במנורה עצמה גביעים, כפתורים ופרחים. שכל אלו הענינים לא יאמן שבאו בתורה האלוהית במקרה וכאשר הזדמן כי אות אחת מכל הספור הזה אם תחסר או תעדיף, הספר תורה כולו פסול, וחלילה ליוצרנו שיצוה לכתוב בתורתו התמימה כל זאת החקפדה קודם מעשה ובשעת מעשה דמיונות האנשים אשר יכוננו בהם ליופי, לא זולת זה.

- (1) הסבר מהו ההבדל העקרוני בין גישת שניהם למעמי פרטי המצוות?
- (2) מה הן הוכחות הרמב"ם לצדקת דעתו ומה הן ההוכחות שמביא בעל העקידה לצדקת דעתו?
- (3) לשם מה מסתייע הרמב"ם בפסוק בדברים ל"ב מ"ז ובדרשת חז"ל לפסוק זה - מה רצה להוכיח בעזרתו?

xx 4) הסבר את דברי הרמב"ם "שהחכמה חייבה... להיות שם חלקים שאין להם סבה" וברר את דבריו אלה בדוגמת טעם המנורה וחלקיה!

x 5) השווה את דברי אברבנאל שהובאו בגליון שופטים תשי"ד שאלה א' לדברי בעל העקידה. במה דומה בקורת האברבנאל לדברי הרמב"ם שם לדברי בעל העקידה כאן?

6) מה פירוש דברי בעל העקידה: "כל זאת ההקפדה קודם המעשה ובשעת המעשה?"

ב. בטעם המנורה

הרמב"ם מורה נבוכים ג' מ"ח:

...ואח"כ הושמה מנורה לפניו לכבוד ולתפארת לבית, כי הבית שדולק בו נר חמיו הנסתר בפרכת יש לו בנפש מעלה גדולה.

אברבנאל:

...ואחר הפרכת היה ההיכל והיו בו ג' כלים: שלחן ומנורה ומזבח הקטרת לרמז ששומר התורה והמצוות (הנרמזים בארון), אע"פ שהוא לא יעבד מפני השכר, הקב"ה לא יקפח שכר פעולותיו, ושני מיני שכר יושפעו עליו מאת בעל החסד והרחמים. האחד: השכר הגופני - עשר וכבוד... ולזה רמז השולחן ועליו לחם הפנים... והשכר השני: החכמה והמדע, כי אם בתורת ה' חצו - יחכם ויבין ויתגלו לו תעלומות... והמנורה היתה רומזת לזה המין השני מן השכר שהוא שכר נפשי, לפי שזר ה' נשמת אדם. והיו שבעת הנרות רומזים אל שבע החכמות שכלם ימצאו בתורת האלוקים. והיו הנרות כלם פונים אל הנר האמצעי והוא היה פונה אל קדש הקדשים לרמז שהחכמה האמיתית חסכים עם שרשי התורה אשר בארון. והיתה המנורה זהב כלה להורות על מעלות החכמה וקיומה לעד ושלא ימצאו בה דעות זרות, בלתי מסכימות אל הדת, כי היא כלה זהב טהור. והיו בה גביעים, כפתורים ופרחים, לרמז אל הסתעפות החכמות והידיעות כלם אלו מאלו והיות זאת החכמה הכנה לזאת. והיתה מקשה כלה וככר זהב יעשה אותה, לפי שהחכמות בצד מה יתאחדו... כי החכמה כלה אחת היא כמו שהבית - בנין אחד, אלא שנחלקה לשבעה חלקים למספר חלופי הנושאים... שנקראו "שבע חכמות", וזה ענין המנורה בעצמה שהיתה כלה מקשה אחת ונחלקה לשבעה קנים היוצאים ממנה...

אלשיך:

"ועשית מנורה" - הוא האדם שהוא כמנורה מוכן לקבל להאיר בעזרת ה' ע"י תורה ומעשים טובים, ועל כן היא י"ח טפחים כמדת אדם בינוני, ואמר ששם היותו חומר עכור, יעשה עצמו יקר וחשוב כזהב ושיהיה סהור מכל סיג חלאת לכולך עון אשר חטא. והתנאי האחד להעשות האדם מנורה סהורה הוא - לקבל יסורין להתיר ולמקד כל חלאת, וזה "מקשה תעשה המנורה" - על ידי הכאות כמקיש בקורנוס, - שהוא משל אל היסורין - תעשה המנורה. ובכלל הדבר שתהיה כולה מעשת זהב אחד ולא מחתיכות הרבה שלא יהיה כל אבר מחתיכה אחת ויחברם, רק בלי פירוד מתחילתם, משל לאחדות כל אבריו, שלא יטמא אחד מהם ויפרד איכותו מיתר האברים, כי אם יהיה לכולם אחדות. - והנה שלשה דברים הם שצריך האדם להכניע תאוות יצרו בהם, הלא המה: (א) התשמיש, (ב) הדבור, כי כל המרבה דברים מרבה חטא, (ג) אכילה ושתייה. על האחד אמר: "ירבה" הוא התשמיש - כי על כן נקראו הבנים יוצאי ירך אביהם - ואמר שגם הוא יהיה מרוסן ונכנע בל ירבה תאוותיו; ועל הדבור אמר "וקנה" - הוא הקנה שהיבור יוצא ממנו גם הוא יהיה זהב טהור, ומקשה, שלא ידבר רק דברים טהורים ומעטים, כזהב טהור, ויהיה נכנע מלהשיב כרמז "מקשה" - נעלב ואינו עולב; ועל השלישי אמר "גביעה" - שהוא גביעי יינה, ו"כפתורית" הוא מאכל ומלבוש - כי רמז שניהם ב"תפוח" (אשר בו אכל וגם מלבוש - הקליפה) וגם פרחיה הם יתר ההוצאות שיפריח ויתפשט בהם - כולם "ממנה יהיו", שלא יהנה מהזולת. רק יסתפק בשלו, כי העושה כן לא ירום לבדו להתגאות.

1) מהו ההבדל העקרוני בין דעת הרמב"ם כאן לבין דעת שני האחרונים?

2) המסכימים דברי הרמב"ם כאן עם דבריו בשאלה א?

x 3) הידועים לך פסוקים בדברי הנביאים המשתמשים בסמל המנורה באותו מובן הניתן למנורה בדברי אברבנאל?

4) מהי הסמליות שב"מקשה תעשה המנורה" לפי דעת אברבנאל ולפי דעת אלשיך?

וע' רש"י ד"ה מקשה תיעשה המנורה.

תשובות נא לשלוח לנחמה ליבוביץ, קרית משה ירושלים.